

Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Jedna hrvatskoglagoljska inkunabula iz godine 1491. Prilog izučavanju glagoljaškog kalendara, Rad 285, 53—93 i 12 sn.

Ljudevit GREGOV, Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala. Izvadak iz doktorske disertacije »Prvi tiskani glagoljski misal«. Zagreb 1952 (vl. nakl.), str. 59 i 2 sn.

Hrvatskim glagoljskim kalendarom počeo se — kao i tolikim drugim glagoljskim pitanjima — prije nekih četrdeset i više godina baviti zaslužni Josef Vajs, koji je u raspravi Lunnyja oboznačenija v kalendarjah glagoličeskih rukopisei (RFV 65) utvrdio osnov-

ne crte, u kojima se sustav naših glagoljaških komputista razlikovao od sustava latinskih predložaka, iz kojih su se ili prema kojima su se sastavljali i bilježili naši kalendariji. Treba žaliti, što Vajs to započeto djelo nije nastavio, jer bi svojim golemim znanjem zacijelo i na tom polju zadužio našu nauku, kao što ju je zadužio na nekim drugim poljima, koja su se odnosila i koja se odnose na naš glagolizam. Još više treba žaliti, što se kroz to vrijeme od brojnih naših glagoljaša doslovno nije našao nitko, tko bi pošao njegovim stopama i na tom polju nastavio njegov rad. Kao da je i u nauci prijetilo, da će glagoljice — bar naše, hrvatske, — s vremenom nestati ob defectum sacerdotum linguam paleoslovenicam callentium (Jelić, Fontes 140). Zato je ugodno iznenadio slučaj, da su se u razmaku od svega nekoliko mjeseci u početku ove godine kod nas pojavile dvije studije posvećene upravo glagoljskom kalendaru.

Istina, one nisu jednake ni po vrijednosti, niti im je zadatak isti, niti nadovezuju na spomenuti Vajsov rad, ali sve to nimalo ne umanjuje njihovo značenje za nas na ovom stupnju, na kojem se nalazimo danas.

Štefanićev rad je u prvom redu filološki: »kalendarski« on je samo po tome, što je fragmenat, koji je želio odrediti, bio fragmenat štampanog glagoljskog kalendara iz knjige, koja nam se nije sačuvala. Koincidencija je, dakle, bila gotovo slučajna: Štefanić bi tu radnju bio napisao, i zacijelo bi je jednako dobro napisao, i da je taj fragmenat sadržavao nešto drugo a ne kalendar (samo što bi kod toga, naravno, metoda u obradbi bila druga).

U ovom slučaju radi se o fragmentu glagoljskog kalendara na pergameni, koji je uvezan zajedno s jednim istiskom Brozićeva brevijara iz god. 1561. u kodeksu Illir. 19 u Vatikanskoj biblioteci. Već je Parčić god. 1876. opazio (i zabilježio), da su te »6 carte in sul principio stampate in pergamena appartenute ad un altro breviario dell' anno 1492., edizione, che finora è affatto sconosciuta«, a Štefanić ih je sada podvrgao iscrpnoj analizi i na njihovoj osnovi nastojao utvrditi a) gdje je spomenuta inkunabula, koju s pravom meće u god. 1491, štampana, b) gdje se upotrebljavala i c) gdje je, ili za koje je područje bila pisana. On uzima, da se knjiga, kojoj je pripadao taj fragmenat, nije štampana u Torresanijevoj nego u nekoj drugoj mletačkoj štampaniji, koja nam nije bliže poznata, pa nagađa, da bi to mogla biti štampanija, kojoj je vlasnik bio Pelegrinus de Pausalibus Bononiensis, s kojim je, kao prije s Jensonom i s Britanikom, mogao surađivati i možda upravo na tom poslu raditi i naš Grgur Senjanin, koji je 1507. u Senju doštampao glagoljski *Naručnik plebanu šev.* Po zapisima u kalendaru Štefanić drži, da se knjiga, kojoj je taj fragmenat pripadao, upotrebljavala »u kraju, gdje je kajkavština prelazila u čakavštinu (ili štokavštinu)«, dok se po postanku (prema unutaršnjoj analizi, prema analizi po svetkovinama) veže prije za Vinodol nego za Zadar.

Na kraju su na 12 strana i na isto toliko snimaka dane transliteracije i fotografske snimke cijeloga fragmenta.

Ako je Parčić pisao, da su mu »pismena lijepa, čista«, na snimkama se to teško može razabrati, a osim toga potkrala im se u dnu neugodna štamparska griješka (da je zapisana god. 1941. mjesto 1491).

Zanimljivo je, da su i Parčić i Štefanić (u Hrvatskoj enciklopediji 3, 290) pretpostavljali, da je knjiga, kojoj je pripadao taj fragmenat, mogao biti brevijar, i da je taj brevijar imao biti stariji od dosada poznatog najstarijeg štampanog glagoljskog brevijara (Baromićevog). Prošle je godine talijanski slavist Luigi Cini u Knjižnici sv. Marka u Mlecima zaista našao takav štampani brevijar.

Druga je radnja, kao što se po naslovu vidi, odlomak iz disertacije, na osnovi koje je o. Gregov dobio doktorat na teološkom fakultetu u Zagrebu.

Običaj je kod disertacija, ako se jedan njihov dio štampa, da se za štampu odabire poglavlje, koje je ako ne najbolje, a ono barem jednako dobro kao što su dobra i ostala, koja se ne štampaju. Svrha je tomu, da se takvim radom pokaže, da je kandidat zaista zavrijedio počasni naslov, koji mu daje fakultet. Ako se to uzme u obzir, onda niveau takvih disertacija u posljednje vrijeme kod nas mora ozbiljno zabrinuti.

Osnovno je kod naučnog rada, da u gradi treba biti egzaktni i da sva citiranja moraju biti pouzdana. Kada se radi o starim tekstovima, to se očituje u prvom redu u načinu kako se oni prepisuju. Gregovu je kod toga mogao kao uzor poslužiti rad Štefanićev, koji mu je bio poznat, dok se na nj osvrnuo (na str. 40, jednom inače metodički sasvim umjesnom primjedbom). Štefanić je stranu po stranu svojih snimaka (koje su k tomu dosta slabo čitljive) točno transliterirao, tako da od te transliteracije jednako može imati koristi i slavist, i liturgist, i svaki drugi, koga bi taj tekst zanimao. Gregov međutim svoj kalendar nije transliterirao, već ga je samo transkribirao, i to tako površno i neznački, loše, da je time svojem radu, koji je inače imao ozbiljne intencije, u očima naučenjaka oduzeo — blago rečeno — svaku vrijednost.

Da to pokažem, prijeći ću preko mnogih stvari, koje inače u nauci nisu dopustive, a ovdje se ipak nalaze. Prijeći ću na pr. preko toga, da na nekim mjestima izostavlja, a na nekima krivo piše vremenske i crkvene oznake iznad i ispod kalendara: one za nj nisu bile važne, pa ih je zato izostavljao i kojekako pisao (premda se, naravno, postavlja pitanje, zašto ih je tada uopće pisao). Prijeći su i preko toga, što Šebestiēna pretvara u Šebastijana (20. I, a za siječanj ima i snimku — jedinu, koju iz kalendara donosi u svojoj radnji), Naštažiē u Naštazija (2. V), Feliciē u Filicija (30. V), Elisavtu u Elizabetu (2. VII), Pantelēona u Pantalēona (27. VII), Zmaragda u Smaragda (8. VIII), Frančiska u Frančiška (4. X), Dēonožiē u Dēonižija (9. X), Francička u Frančiška (11. X), Emriha u Emrika (5. XI), Krsogoa u Krzogoa (24. XI) itd., ili — a to je već veće odstupanje (za koje je trebalo dati tumač) što Maksimiēna pretvara u Maksimilijana (14. IV), Silveriē u Silvestrija (21. VI. mj. 20. VI), Nikomediē u Nikodemija (15. IX) i sl., da se ne govori o tome, da duplksъ ne može biti dupalsk' (6. I) ili gen. pl. kruñnikъ, korunnikъ — krunjenih' (9. III) ili korunnenih' (8. XI). No to i nije ono najteže, što mu se u tom radu mora prigovoriti.

Gregov pristupa proučavanju kalendara kao liturgist, kojega zanimaju različni slojevi svetkovina, koji se u njem nalaze. Od 304 svetkovine, koliko ih je on u kalendaru prvoga štampanog misala nabrojio, 238 po njegovu sudu pripada rimskom sloju, 60 različnim regionalnim slojevima, a za 6 ne zna, komu bi ih pribrojio (to su Polikarpo biskup 23. II, Ambrozije ispov. 11. IV, Prijenos tijela sv. Jeronima 9. V, Ozvalt ispov. 4. VIII, Ananija 1. X. i 50.074 mučenika, gdje je -1- (= 50) očito griješkom došlo mjesto -d- (= 5). Od regionalnih svetaca dalmatinskom sloju pripada njih 7, istarskom 5, panonsko-slavenskom 9, orijentalnom 6 i neodređeno-orijentalnom 2. Kriterij je ne porijeklo svetaca, nego gdje su se oni štovali. Po tome su ti podaci — ako su točni — dragocjeni, premda se njima još ne određuje (ne lokalizira) ni misal kneza Novaka, ni misal iz god. 1483. Ogradio sam se (ako su točni), jer na to nuka sâm autor, koji Polikarpa i Ananija meće u dvije različite kategorije, i na to nuka to, što je on ipak i u liturgijskoj obradbi teksta suviše površan.

Za liturgista su naime u kalendaru uz imena važni i njihovi atributi, osobni i obredni, i za njih ne može biti svejedno, radi li se o djevici, o mučeniku ili o mučenici, o ispovjedniku ili biskupu, i je li svetkovina označena sa *dupleks*, *pol* *dupleks* ili *nikako*, — a baš u tome Gregov u svojoj transkripciji najteže griješi. Ništa to, što je na pr. 7. III. zamijenio red svetaca (tako da je Tomu s posljednjeg mjesta stavio na prvo), ili što je oduzeo mučeništvo Martini (1. I), sinovima Simprosina (18. VII) ili Justini (26. IX, a dao ga Tekli, 23. IX), svetaštvo Tomi Akvinskomu (7. III), djevičanstvo Petrunili (31. V) i Ursuli (21. X), ispovjedništvo Pavlu prvomu remeti (10. I), Leonu papi (28. VI), Severiju biskupu (20. VII) i Lodoviku kralju Francije (26. VIII), ali za nj je (za destinaciju i lokalizaciju teksta) ipak moralo biti važno, da dani Gregora pape i ispovjednika (12. III), Augustina biskupa i ispovjednika (28. VIII), Usječenja glave Ivana Krstitelja (29. VIII) i apostola Andreja (30. XI) imaju oznaku *dupleks*, a Oktava Petra i Pavla (6. VII) i dan Marije Magdalene (22. VII) oznaku *pol* *dupleks*, pa ipak ih je izostavio (a po verzalu se ne razlikuje *dupleks* od *poludupleksa*). Jednako nije smio Silverija (Silverija) na svoju ruku sa 20. lipnja prenositi na 21. lipanj, a još je manje smio sasvim izostaviti Benedikta opata i ispovjednika (21. III) i Ivana pred laška (sc. vlaška) vrata (6. V), koji je k tomu označen sa *dupleks*.

Proučavanje svetkovina u glagoljskim kalendarima, iako predstavlja studij naoko lakši od onoga, što ga je bio započeo Vajs, dobro će doći za lokaliziranje rukopisnih tekstova u kojima se takvi kalendari nalaze, samo će prije toga trebati valjano proučiti i lokalizirati latinske kalendare, u koje su se mogli uglédati naši glagoljaši, — i trebat će to učiniti solidnije i bolje nego što je to učinio Gregov.

J. H a m m